

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۹۵۳۵۲

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد

در رشته تاریخ اسلام

عنوان:

بررسی غنائم دوره پیامبر (ص)

و تأثیر آن بر وضعیت سیاسی، نظامی و اقتصادی مسلمانان

اطلاعات درج شده در این کتاب
توسط کتابخانه مرکزی
جمهوری اسلامی ایران

استاد راهنما: دکتر محمدحسن رازنهان

استاد مشاور: دکتر پروین دخت اوحدی

۱۳۸۷ / ۲ / ۸

دانشجو:

فاطمه دانشمندی

شهریور ۸۶

۹۵۲۵۵

تقدیم به گل سر سبز خلقت

نگین نبوت

قلم رسل

سرور کائنات

«حضرت محمد مصطفیٰ»

کہ درود خداوند بر او و خاندان پاکش باد

تقدیم:

به پدر و مادرم
که زندگی شان را وقف فرزندانشان کرده اند و من از صبر و شکیبایی اش درس ها گرفته ام؛

به برادرم

و دیگر اعضای خانواده ام

که در طی دوران تحصیلی کمک شایانی به من کردند.

تقدیر و تشکر:

در پایان این تحقیق بر خود لازم می دانم که از زحمات کسانی که در تنظیم و تدوین این تحقیق یاری ام داده اند، تقدیر و تشکر نمایم. بدین ترتیب از همکاری دلسوزانه و مدبرانه جناب آقای دکتر محمدحسن رازنهان که در طی تدوین این مختصر، بیشتر از همه با راهنمایی های حکیمانه خود هادی راهم بوده اند تشکر می نمایم.

از سرکارخانم دکتر پروین دخت اوحدی که امر مشاوره ای این تحقیق را بر عهده داشته اند و با دلسوزی و محبت بنده را یاری کرده اند، متشکر و سپاسگزارم.

از آقای دکتر علی اصغر قائدان و آقای دکتر محمدتقی مختاری که زحمت داوری این رساله را بر عهده گرفته اند تقدیر و تشکر می نمایم.

همچنین از دیگر استادان این گروه و از سرکارخانم زهرا احمدزاده منشی دلسوز گروه سرکار خانم ملک لو تشکر و قدردانی می کنم.

چکیده

اموال منقول، غیر منقول و اسراء از نظر انگیزه کسب، نحوه تقسیم، کاربرد و نقشی که در بهبود وضعیت افراد و جامعه ایفا نمودند، در دوره جاهلی و عصر رسول اکرم (ص) با یکدیگر تفاوت داشتند. در دوره نبی اکرم (ص) غنایم در جنگ های تدافعی و با انگیزه رضای الهی کسب می شدند.

کلیه اموال غنیمت در این دوره پس از شکست یا فرار دشمنان به دست می آمدند. پس از اتمام جنگ، با تعیین سهم هر یک از افراد، خمس غنایم جدا شده و چهار پنجم دیگر، با تعیین سهمی اضافه برای اسب سوار به طور مساوی میان نیروهای مسلمان تقسیم می شد. اموال منقول جنگها، اغلب سلاح و تجهیزات نظامی باقی مانده افراد بود. در صورت تسلیم دشمنان نیز کلیه سلاح های آنان به عنوان غنیمت اخذ می شد.

اموال منقول اغلب با صلح و تسلیم صاحبان آنها بدست آمدند. این اموال طبق آیات الهی با نامهای قیء، انفال، خمس، عشر و جزیه مطرح شدند. اصل همه اموال فوق جز عشر در اختیار دولت اسلامی بود و منافع آنها به بیت المال مسلمانان تعلق داشت. مالکیت اموال صلح و تصمیم گیری در مورد آنها در اختیار پیامبر (ص) بود. پیامبر (ص) به عنوان رهبر جامعه می بایست علاوه بر تأمین نیازهایی که پروردگار در قران یادآوری و تأکید فرموده بود، خود مصالح ضروری جامعه را در نظر گیرد و با دید الهی رسالت، سعی در رفع مشکلات ابعاد مختلف جامعه اسلامی نماید. منافع درآمد این اموال به عموم افراد جامعه اسلامی تعلق داشت و در راه مصالح عمومی جامعه و تأمین نیازمندان صرف می شد.

بخشی از اموال غیر منقول دوره پیامبر (ص) نیز با جنگ بدست مسلمانان افتاد که پس از جدا نمودن؟، بقیه اموال طبق سهام، میان نیروهای مسلمان قسمت شد. هر چند رسول اکرم (ص) به دلیل لزوم وجود نیروهای اسلام در مدینه و دفاع از مرزهای جامعه اسلامی، قرارداد مزارعه ای را با ساکنان مغلوب این نواحی

منعقد نمودند. طبق قرارداد، نیمی از منافع اراضی مناطق مزبور به طور سالیانه به مسلمانان و نیمی دیگر نیز به یهودیان که عاملان نیروهای مسلمان محسوب می شدند، تعلق یافت.

اسرا با شکست یا فرار دشمنان، پس از اتمام جنگ گرفتار می شدند. تمامی اسرای دوره پیامبر (ص) آزاد شدند. تعداد زیادی از آنان بدون پرداخت فدیة و گروهی از سران یا برپاکنندگان جنگ، همه یا قسمتی از فدیة خود را جهت رهایی پرداختند. از نظر اخلاقی در این دوره قوانین انسانی و الهی جامعی برای برخورد با اسرا شکل گرفت و به فرمان رسول اکرم (ص) در مورد آنها به اجرا گذاشته شد.

یکی از اهداف تحقیق مزبور، بررسی قواعد و اصطلاحاتی؟ که با نزول آیات قران و عملکرد پیامبر (ص) به عنوان الگوی ثابتی بر نحوه تقسیم و کاربرد انواع غنائم قرار گرفت و اجرای آن سبب تثبیت الگوی مالی جامعه اسلامی در زمینه های اقتصادی شد.

بررسی نقش قواعد الهی در مورد غنائم به ویژه اموال صلح و تأثیر آنها بر رفع مشکلات و ایجاد زمینه های رشد جامعه در ابعاد اقتصادی، سیاسی و نظامی، از اهداف تحقیق حاضر می باشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	بیان مساله
۴	سوالات اصلی و فرضیه ها
۵	پیشینه تحقیق
۷	بررسی و نقد منابع
۱۳	مشکلات تحقیق
۱۳	روش تحقیق
	بخش اول
	فصل اول: تعاریف و اصطلاحات
۱۶	۱-۱ بیت المال
۱۷	۱-۲ انفال
۱۹	۱-۳ غنیمت
۱۹	۱-۳-۱ انواع غنیمت
۱۹	۱-۳-۲ غنائم منقول
۲۰	۱-۳-۳ غنائم غیر منقول
۲۱	۱-۳-۴ اسراء
۲۳	۱-۳-۵ چگونگی تقسیم غنائم
۲۶	۱-۴ خمس
۲۸	۱-۵ فیه
۳۰	۱-۶ اقطاع
۳۰	۱-۷ عشر
۳۱	۱-۸ حمی
۳۲	۱-۹ خراج
۳۳	۱-۱۰ جزیه
۳۵	۱-۱۱ اوجوه شباهت جزیه و خراج

۳۵	۱-۱۲ تفاوت جزیه و خراج
	فصل دوم: بررسی اوضاع دوره جاهلی
۳۷	۲-۱ دوره جاهلی
۳۹	۲-۲ اوضاع سیاسی حجاز در دوره جاهلیت
۴۲	۲-۳ غنائم در دوره جاهلی
۴۴	۲-۴ ایام العرب و انگیزه جنگ های جاهلی
۴۷	۲-۵ وضعیت اقتصادی دوره جاهلی
۴۷	۲-۵-۱ کشاورزی و دامداری
۵۰	۲-۵-۲ بازرگانی
۵۲	۲-۶ موقعیت جغرافیایی شهر یترب
۵۴	۲-۷ وضعیت سیاسی شهر یترب در دوره جاهلیت
۵۷	۲-۸ وضعیت اقتصادی یترب
۶۰	۲-۹ جغرافیای طبیعی شهر مکه
۶۱	۲-۱۰ ساکنان مکه و اوضاع سیاسی آن در دوره جاهلی
۶۲	۲-۱۱ وضعیت اقتصادی مکه در دوره جاهلیت
	بخش دوم
	فصل اول: بررسی جنگ ها و وضعیت کمی کیفی فقهی و اقتصادی غنائم دوره پیامبر(ص)
۶۶	۱-۱ جهاد تعریف و لزوم جهاد در اسلام
۶۷	۱-۲ اهمیت جهاد در قرآن و احادیث
۶۸	۱-۳ اهداف جهاد در اسلام
۶۹	۱-۴ ابعاد جنگ در اسلام
۷۱	۱-۵ بررسی غزوات و سرایای عصر پیامبر(ص)
۷۳	۱-۶ غزوات و سرایای مسلمانان با مشرکان قریش
۷۳	۱-۶-۱ اسزیه نخله (۲ هجری)
۷۵	۱-۶-۲ غزوه بدر (۲ هجری)
۷۸	۱-۶-۳ غنائم جنگ بدر
۸۱	۱-۶-۴ وضعیت اسرای بدر پس از جنگ

- ۸۵ ۱-۶-۵ سریه قرده (۳ هجری)
- ۸۶ ۱-۶-۶ غزوه احد (۳ هجری)
- ۸۷ ۱-۶-۷ سریه زید بن جارثه به منطقه عیص (۶ هجری)
- ۸۸ **۱-۷ غزوات و سرایای مسلمانان با اهل کتاب**
- ۸۹ ۱-۷-۱ غزوه بنی قینقاع (۲ هجری)
- ۹۰ ۱-۷-۲ غزوه بنی النضیر (۴ هجری)
- ۹۴ ۱-۷-۳ غزوه بنی قریظہ (۵ هجری)
- ۱۰۲ ۱-۷-۴ سریه عبد الرحمن بن عوف به دومه الجندل (۶ هجری)
- ۱۰۳ ۱-۷-۵ سریه علی بن ابی طالب به طرف (۶ هجری)
- ۱۰۴ ۱-۷-۶ غزوه خیبر (۷ هجری)
- ۱۱۰ ۱-۷-۷ وضعیت حقوقی غنائم
- ۱۱۶ ۱-۷-۸ غنائم میان چه کسانی تقسیم شد؟
- ۱۱۹ ۱-۷-۹ صلح فدک (۷ هجری)
- ۱۲۰ ۱-۷-۱۰ غزوه وادی القری (۷ هجری)
- ۱۲۱ ۱-۷-۱۱ صلح تیماء (۷ هجری)
- ۱۲۱ ۱-۷-۱۲ سریه غالب بن عبد الله به سوی فدک (۷ هجری)
- ۱۲۲ ۱-۷-۱۳ سریه موته (۸ هجری)
- ۱۲۳ ۱-۷-۱۴ سریه علاء بن عبد الله الحضرمی به بحرین (۸ هجری)
- ۱۲۴ ۱-۷-۱۵ سریه ابا زید انصاری به سوی عمان (۸ هجری)
- ۱۲۵ ۱-۷-۱۶ سریه خالد بن ولید به سوی دومه الجندل (۹ هجری)
- ۱۲۷ ۱-۷-۱۷ قراردادهای صلح و تعیین جزیه برای مسیحیان مناطق دومه الجندل ایله تیماء جریاء اذرح و مقنا (۹ هجری)
- ۱۲۷ ۱-۷-۱۸ قرار داد صلح مسلمانان با مسیحیان نجران (۹ هجری)
- ۱۲۸ **۱-۸ غزوات و سرایای نیروهای مسلمانان با اعراب بدوی**
- ۱۳۱ ۱-۸-۱ غزوه قراره الکدر (۲ هجری)
- ۱۳۱ ۱-۸-۲ سریه ابو سلمه بن عبد الاسد (۳ هجری)
- ۱۳۲ ۱-۸-۳ غزوه دومه الجندل (۵ هجری)

- ۱۳۳ ۱-۸-۴ غزوه مریسیع (۵ هجری)
- ۱۳۵ ۱-۸-۵ سریه قرطاء (۵ هجری)
- ۱۳۶ ۱-۸-۶ غزوه غابه (۶ هجری)
- ۱۳۶ ۱-۸-۷ سریه عکاشه بن محصن در منطقه غمر (۶ هجری)
- ۱۳۷ ۱-۸-۸ سریه ابو عبیده جراح به ذی القصه (۶ هجری)
- ۱۳۷ ۱-۸-۹ سریه زید بن حارثه در منطقه طرف (۶ هجری)
- ۱۳۸ ۱-۸-۱۰ سریه زید بن حارثه به وادی القری (۶ هجری)
- ۱۳۸ ۱-۸-۱۱ سریه زید بن حارثه به سوی جموم (۶ هجری)
- ۱۳۹ ۱-۸-۱۲ سریه زید بن حارثه به سوی منطقه حسمی (۶ هجری)
- ۱۴۰ ۱-۸-۱۳ سریه غالب بن عبد الله به سوی منطقه میغه (۷ هجری)
- ۱۴۰ ۱-۸-۱۴ سریه بشیز بن سعد به منطقه جناب (۸ هجری)
- ۱۴۱ ۱-۸-۱۵ سریه غالب بن عبد الله به منطقه کدید (۸ هجری)
- ۱۴۱ ۱-۸-۱۶ سریه شجاع بن وهب به طرف سی از سرزمین بنی عامر (۸ هجری)
- ۱۴۲ ۱-۸-۱۷ سریه قطبه بن عامر (۸ هجری)
- ۱۴۳ ۱-۸-۱۸ سریه ذات السلاسل (۸ هجری)
- ۱۴۴ ۱-۸-۱۹ سریه ابو قتاده به سوی غطفان - سریه خضره - (۸ هجری)
- ۱۴۶ ۱-۸-۲۰ غزوه حنین (۸ هجری)
- ۱۵۲ ۱-۸-۲۱ برخورد با اسراء
- ۱۵۳ ۱-۸-۲۲ سریه مالک بن عوف به سوی ظائف (۸ هجری)
- ۱۵۳ ۱-۸-۲۳ سریه عیینه بن حصن فزاری (۹ هجری)
- ۱۵۴ ۱-۸-۲۴ سریه فلس (۹ هجری)
- ۱۵۵ ۱-۸-۲۵ سریه علی بن ابی طالب (ع) به یمن (۱۰ هجری)
- ۱۵۸ ۱-۸-۲۶ بررسی موضوع خمس سریه

فصل دوم: غنائم و تاثیر آن بر وضعیت سیاسی نظامی کشاورزی و تجاری مسلمانان

- ۱۶۰ ۲-۱ نحوه دستیابی به غنائم در دوره پیامبر (ص)
- ۱۶۰ ۲-۱-۱ اموال غیر منقول
- ۱۶۰ ۲-۱-۲ اموال منقول و اسراء

۱۶۱	۲-۲ تاثیر غنائم دوره پیامبر(ص) بر وضعیت سیاسی
۱۶۴	۲-۳ تاثیر غنائم بر وضعیت نظامی دولت اسلامی مدینه
۱۶۷	۲-۴ تاثیر غنائم بر اوضاع کشاورزی
۱۶۷	۲-۴-۱ موارد مصرف اموال غیر منقول
۱۷۵	۲-۵ وضعیت تجاری و تاثیر غنائم بر آن
۱۷۸	۲-۶ عملکرد پیامبر(ص) در مورد اسرای جنگ
۱۸۲	نتیجه گیری
۱۸۴	منابع و مآخذ
	جداول

مقدمه

در طول تاریخ، جنگها صحنه حوادث خونین و غیر انسانی بوده است. افراد مختلف با انگیزه های مادی و تجاوزگرانه همواره جان و مال انسانهای بی گناه را در معرض خطر مرگ و نابودی قرار داده اند و در این راه نه تنها بسیار مبالغه می کنند، بلکه هیچ راه اصولی از جمله صلح و عدم هجوم به زنان و کودکان بی گناه، اقیتهای مذهبی، افراد ناتوان و کسانی که قدرت جنگیدن ندارند را نیز نپذیرفته و همه را از دم تیغ می گذرانند. اصولاً قدرتهای متجاوز از اقدامات وحشیانه خود، در مورد اشغال سرزمین های دیگر، قتل افراد بی گناه و غارت اموال مردم هدفی جز ارضای منافع مادی ندارند و در این راه از توجه به اوضاع جامعه و رفع مشکلات نیازمندان نیز غافلند. این وضعیت به ویژه درباره سرزمین هایی که حکومت مرکزی و قانون خاصی ندارند، به مراتب شدت بیشتری دارد. جنگهای دوره جاهلی در جزیره العرب نمونه ای از نبرد با انگیزه های پوچ، به منظور کسب غنائم و غارت قبایل مختلف صورت می گرفت. در جنگهای دوره جاهلی اموال مختلفی به صورت منقول و غیر منقول بدست می آمد و افرادی اعم از زن و مرد و کودک، به اسارت در می آمدند. اما انگیزه این جنگها اغلب غارت، انتقامجویی و گاه دستیابی به منافع برتر یا چراگاه های سرسبز بود. غارت قبایل، کاروان ها و مردم شهر نیز به منظورهای مختلفی از جمله رفع گرسنگی، انتقام و حتی سرگرمی اعراب بادیه، صورت می گرفت. غنائم، میان تعدادی از افراد شرکت کننده در جنگ تقسیم می شد و تنها نیازهای تعدادی از افراد شرکت کننده در جنگ را تامین می نمود.

بنابراین با اتمام برخی منابع و سرمایه، غارت مجدداً آغاز می گشت. این حملات به گونه ای بود که امکان آسایش مردمان مناطق مختلف را سلب مینمود. آنان دائماً می بایست برای جنگ و درگیری آماده باشند و حتی درهائی را برای دفاع از شهر خود ایجاد نمایند. غارت و جنگهای مختلف، همچنین از رشد و رونق امور کشاورزی و تجارت نیز جلو گیری می نمود. اما در دوره پیامبر اکرم (ص) علی رغم تحمیلی بودن جنگها بر مسلمانان، به دلیل ارتباط رسول خدا (ص) با وحی، اموال مختلف بدست آمده در جنگها به صورتی جدید در جامعه اسلامی مطرح شدند. با تعیین اهداف والای اسلامی از جهاد و دفاع، کسب غنائم به صورت هدف ثانویه مسلمانان از جنگ، درآمد.

غنائم در این دوره به صورتی مطرح شدند که ارزش کار و تلاش اقتصادی نیز برای نیرو های مسلمان تبیین شود. به همین دلیل اموال صلح و مالیات های مختلف با نام های فیهی، انفال، خمس، عشر و جزیه در اختیار پیامبر و دولت اسلامی قرار گرفت و اموالی که در جنگها باقی مانده و بدست مسلمانان می افتاد، به طور مساوی بدون توجه به مقام و مرتبه افراد، میان آنان قسمت می شد. نحوه تقسیم غنائم مختلف، در چهار چوبی منظم مطرح شد و اموالی برای تامین نیاز های عمومی و مصالح دولت اسلامی مطرح شد.

در این پژوهش سعی شده پایه و بنای هر فصل بر اساس منابع اولیه استوار باشد و برای تحلیل و بررسی جنبه های مختلف مربوط به آن موضوع، در صورت لزوم از امکانات و تحقیقات جدیدتر استفاده شود.

بیان مسأله

غنیمت از نظر موارد اطلاق در دوره جاهلی و دوره پیامبر(ص) شامل اموال منقول، غیر منقول و اسراء می شدند. با توجه به اینکه جنگهای دوره جاهلی و دوره پیامبر(ص) با انگیزه های یکسانی انجام نشد و بر خلاف دوره جاهلی، بیشتر جنگهای پس از هجرت حالت تدافعی داشت بنابراین نحوه برخورد، تقسیم، کاربرد و نقش، غنائم مذکور نیز در این دو دوره یکسان نمی باشد. لذا با توجه به ارتباط پیامبر اکرم(ص) با وحی و نزول آیات متعدد قرآن کریم درباره غنائم منقول، غیر منقول و اسراء، نحوه استفاده و کاربرد اموال مختلف با بیان قواعد و قوانین معین در چهار چوب خاصی قرار گرفت که زمینه های شکوفایی مفاهیم والای انسانی و اخلاقی، اتحاد سیاسی و پیشرفت جامعه بزرگ اسلامی در ابعاد مختلف را فراهم می نمود.

در واقع غنائمی که سهم مسلمانان می شد، به عنوان منافع شخصی، به منظور رفع مشکلات و نیاز های افراد مسلمان و تهیه سلاح به کار می رفت. اما بیشترین نیاز جامعه، مصالح مسلمانان و دولت اسلامی بواسطه درآمد اموال غیر منقول فیعی، انفال، عشر و جزیه تامین می شد.

در این تحقیق؛ علاوه بر برآورد مقدار غنائم نبرد های دوره پیامبر(ص)، نقش و کاربرد اموال مختلف و فدیة اسراء بر بهبود اوضاع مسلمانان و جامعه اسلامی، قواعدی که در ارتباط با وحی، درباره غنائم مطرح شدند، تاثیر اموال مختلف بر مسائل سیاسی، اقتصادی، و نظامی، انگیزه و هدف آنها از کسب غنائم و بررسی نتایج مختلف آن هم چنین تاثیر غنیمت ها بر پیشرفت جامعه اسلام، از مقوله هایی است که در این تحقیق مورد بررسی قرار می گیرند.

براین اساس، **سؤال اصلی** این تحقیق عبارت از:

قواعدی که در ارتباط با غنائم دوره پیامبر(ص) مطرح شدند، چه نقشی در نحوه تقسیم و کاربرد آنها داشتند؟

سوالات فرعی تحقیق

۱. غنائم در دوره جاهلی و عصر پیامبر (ص) شامل چه چیزهایی بوده است؟
۲. نحوه دستیابی و تقسیم غنائم مختلف در دوره جاهلی و اسلام به چه صورت بوده است؟
۳. غنیمت‌هایی که بدست مسلمانان می‌افتادند، چه تاثیری در پیشرفت سیاسی، نظامی و اقتصادی جامعه اسلامی داشتند.

فرضیه های تحقیق

۱. غنائم در این دو دوره شامل اموال منقول، غیر منقول و اسراء بوده اند. اما در عصر پیامبر اکرم (ص) مسلمانان در مقابل دفاع از ایمان و موجودیت شان، پس از فرار یا شکست دشمنان به اسراء و اموال منقول که اغلب سلاح و تجهیزات نظامی بود، دست یافتند. اموال غیر منقول نیز جز دو مورد به صورت صلح در اختیار جامعه اسلامی قرار گرفتند.
۲. در دوره جاهلی قانون خاصی درباره تقسیم غنائم وجود نداشت. انگیزه کسب غنائم در دوره جاهلی دستیابی به منافع مادی، غارت و سرگرمی و به عنوان یکی از نتایج مهم جنگ تلقی می‌شد. اما در دوره پیامبر اکرم (ص)، پس از اتمام جنگ با جدا کردن خمس غنائم، اموال منقول و غیر منقول به جا مانده از دشمن پس از شکست یا فرار، به عنوان منافع شخصی متعلق به مسلمانان بوده و با قرار دادن سهمی اضافه برای اسب سوار، سایر غنائم به طور مساوی میانشان قسمت می‌شد. اموالی چون فیه، عشر و جزیه که با صلح کسب می‌شدند به بیت المال دولت اسلامی تعلق داشته، مالکیت این اموال و حق تصمیم‌گیری در مورد آنها به پیامبر (ص) تعلق داشت. و درآمد

آن صرف منافع عموم افراد جامعه اسلامی می شد. همه اسرای دوره پیامبر(ص) پس از جنگ آزاد شدند. تعداد بسیاری از آنها بدون پرداخت فدیة و گروهی از سران و ثروتمندان با پرداخت فدیة به صورت نقدی و غیر نقدی آزاد می شدند. فدیة برخی اسراء نیز با آموزش فنونشان به افراد مسلمان امکان پذیر می شد.

۳. آزادی اسراء گاه زمینه ایمان آوردن و تسلیم، اتحاد و پیروی اسراء از پیامبر(ص) و دولت اسلامی مدینه را به دنبال داشت. دریافت فدیة های نقدی و اغلب غیر نقدی سبب تجهیز نیرو های مسلمان می شد. اموال غیر منقول که غالباً به صورت صلح بدست می آمدند، طبق آیات قرآن صرف تامین نیازهای اساسی و مصالح عمومی جامعه و مسلمانان بویژه رفع نیاز گروهی از فقراء و نیازمندان می شد. واگذاری زمین های اقطاع و اختصاص قسمتی از درآمد های انفال و فیهی در این زمینه موثر بودند

پیشینه ی تحقیق

در مورد این موضوع تحقیقات موثری از جنبه های فقهی، حقوقی و بعضاً تاریخی انجام شده است، این تحقیقات شامل بررسی تاریخی غنائم جنگ های عصر رسول خدا(ص)، در کنار جنبه های فقهی، تفسیری و بررسی ابعاد مختلف غنائم و نقش آنان در اوضاع آن دوره می باشند. در زمینه بررسی دوره جاهلیت و اوضاع اقتصادی و سیاسی شهرهای مکه و مدینه نیز کتاب های تحقیقاتی بسیاری از جمله «تاریخ عرب قبل از اسلام» از عبدالعزیز سالم؛ «تاریخ ادبی عرب» اثر شوقی ضیف در دست هستند که شامل اطلاعات دقیق و نسبتاً کاملی در این زمینه می باشند.

به منظور کسب اطلاعات مختلف درباره تعاریف و اصطلاحات مختلف مرتبط با غنائم مانند فیهی، انفال، جزیه، عشر و خمس و که اجزاء اصلی بیت المال مسلمانان را تشکیل می دهند، به کتاب-

های دست اول فقهی، تفسیری و کتب مربوط به اموال و خراج همچنین کتب لغت مراجعه شد. اما برای آشنایی با چهارچوب کلی پژوهش و استفاده از منابع مورد نظر، کتاب‌هایی تحقیقاتی چون «ادوار فقه» اثر محمود شهابی و «اقتصاد ما» اثر محمدباقر صدر که اطلاعات بیشتر و مفصل‌تری در این زمینه ارائه می‌دهند، مورد استفاده قرار گرفت.

در زمینه وضعیت اقتصادی و نظامی دوره پیامبر نیز کتاب «التراتب الاداریه» اثر عبدالمحی کتانی و مقاله‌ای با عنوان «بررسی وضع اقتصادی مدینه در عهد نبوی» اطلاعات مفیدی را جهت بررسی اوضاع کشاورزی، بازرگانی و انواع مشاغل و حرفه‌های دوره پیامبر به ما ارائه می‌دهند

بررسی و نقد منابع

در ارائه مطالب مختلف پژوهش حاضر، به صورت پراکنده و جدا از منابع دست اول و کتاب-های تحقیقاتی استفاده شده است.

در نوشتن مطالب فصل‌های تحقیق مذکور، تکیه مطالب بر متون اولیه است. اما در مواقع لزوم منابع تحقیقاتی نیز مورد استفاده قرار گرفته است. لذا با تقسیم منابع به نه دسته، کاربرد، نقد مختصری از هر یک ارائه می‌دهیم

۱. **کتاب مغازی:** به دلیل جامعیت مطالب مربوط به جنگ‌های دوره پیامبر، به ویژه بحث غنائم، در رأس کتب دست اولی بوده که در پژوهش حاضر مورد استفاده قرار گرفتند. در این میان کتاب مغازی واقدی، اثری جامع و دارای نکات دقیق و جزئی در مورد غنائم دوره پیامبر است. به همین دلیل نسبت به سایر منابع بیشتر مورد استفاده قرار گرفته است.

این کتاب اثر «محمد بن عمر واقدی» (از مورخان صاحب نام قرن دوم و اوائل قرن سوم) با ترجمه محمود مهدوی دامغانی در سه جلد منتشر شده است. واقدی با استفاده از منابع مکتوب و تحقیقات میدانی وسیع و نیز گردآوری مصاحبه‌های شفاهی از افراد و خانواده‌های صحابه و تابعین، به تدوین این اثر ماندگار پرداخته است. وی ابتدا حوادث جنگ را به طور کامل شرح می‌دهد و سپس بدون جدا کردن مطالب در مورد مقدار، کیفیت غنائم و چگونگی کسب آن می‌پردازد. هر چند وی بحث دقیقی در مورد غنائم ارائه داده، اما از ذکر برخی اخبار، به عمد یا سهوا خودداری نموده از جمله این اخبار موضوع اسارت عباس عموی پیامبر (ص) و دیگری آموختن سواد در عوض دریافت فدیة در جنگ بدر است.

وی آیاتی از قرآن را که به طور مفصل در باره غنائم و قواعد و قوانین آن آمده است، به همراه معانی آن ذکر می‌کند و سپس تفاسیری از آن آیات به دست می‌دهد و در مورد نحوه کسب یا توزیع غنائم گاه به ذکر دو یا چند نقل قول می‌پردازد. در عین حال مطالبی چون اسارت عباس، عموی پیامبر، و برادرزادگان در جنگ بدر، هم‌چنین آموزش سواد به کودکان انصار به جای فدیة اسرا در همان جنگ

برخلاف سایر کتب تاریخی و سیره که به تفصیل در این مورد سخن گفته‌اند، هیچ ذکری به میان نیامده است. از جمله کتب مغازی دیگر، مغازی ابن سید الناس و امتاع الاسماع مقریزی هستند.

این دو کتاب گرچه به اندازه مغازی واقدی به ذکر جزئیات پرداخته‌اند و گاه حتی به نوعی از واقدی پیروی کرده‌اند، حاوی مطالب مفیدی در زمینه نبردها و غنائم کسب شده عصر پیامبر (ص) هستند. البته امتاع الاسماع مقریزی با رعایت نظم خاصی نگارش یافته و نویسنده مطالب اساسی را به طور مختصر و فشرده بیان نموده است. استفاده از منابع فوق به منظور بررسی موضوع تحقیق به ویژه جنگها و غنائم دوره پیامبر (ص) به طور اخص، صورت گرفته است.

۲. **کتاب سیره:** از جمله کتب دست اولی که نگارش آن‌ها، حیات پیامبر، قبل و پس از هجرت را شامل می‌شوند، و از جهت ذکر مغازی دوره نبوی پس از هجرت از اهمیت شایانی برخوردار است کتاب سیره می‌باشند. از جمله این کتب می‌توان ابن هشام، سیره حلبیه و جوامع السیره را نام برد، که مطالب سیره ابن هشام و سپس سیره حلبی، پس از کتب مغازی در این پژوهش کاربرد فراوانی داشتند. لذا به صورت اجمالی این کتب را مورد بررسی قرار می‌دهیم. در این کتاب‌ها، ابتدا حوادث سیزده ساله قبل از هجرت را بیان کرده و سپس به شرح جنگ‌های آن حضرت پرداخته است. ابن هشام پس از ذکر غزوات پیامبر در جلد دوم و سوم و ابتدای جلد چهارم به عنوان تتمه کتاب خود به ذکر سرایای آن دوره پرداخته و به نظر می‌رسد برهان‌الدین حلبی نیز در بیان وقایع در اثر خود از وی پیروی نموده است. وی در پایان جلد دوم و ابتدای جلد سوم کتاب سیره حلبی به بیان غزوات و پس از پایان جلد سوم سیره خود به ذکر سرایا اقدام نموده است. البته حلبی در بیان برخی موضوعات مرتبط با غنائم از جمله انفال، فیه و خمس غنائم توضیح کامل و جامعی ارائه کرده است. لذا به جهت قدمت کتاب سیره ابن هشام ابتدا به این اثر مهم می‌پردازیم. سیره مذکور، اثری از ابن اسحاق بوده که با تصرفاتی از ابن هشام در این کتاب، به دست ما رسیده و به سیره ابن هشام شهرت یافته است. ابن اسحاق نویسنده نخستین اثر مهم سیره و از پیشگامان مورخان اسلامی است. او از موالی عراق و پرورش یافته مدینه بود و در